

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2024

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 26.

SWITSUNDZUXO EKA VAKOREKETI

- Xiletelo lexi xa makoreketelo xo va xiletelo eka vakoreketi.
- Tinhlamulo ta vakamberiwa ti fanele ku tekeriwa enhlokweni ku ya hi vuswikoti bya vona.

SWILETELO SWA MAKOREKETELO

- Laha mukamberiwa a nga hlamula swivutiso swo tlula nhlayo leyi languteriweke, koreketa nhlamulo yo sungula. (**Mukamberiwa a nga fanelangi ku hlamula xivutiso xa xitsalwana na xa ximbangu swa muxaka wun'we wa tsalwa.**)
- Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune eka XIYENG XA A, (switlhokovetselo swa ndzawulelo), koreketa swimbirhi ntsena leswo sungula.
- Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso swimbirhi swa xitsalwana kumbe swimbirhi swa ximbangu eka SWIYENG SWA B NA C, koreketa nhlamulo leyo sungula, u tshika leyi nga ta landzela. Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune, koreketa ntsena swivutiso leswo sungula eka XIYENG xin'wana na xin'wana, ntsena loko ku ri leswaku mukamberiwa u hlamurile xivutiso xin'we xa xitsalwana na xin'we xa ximbangu.
- Loko mukamberiwa a nyikile tinhlamulo timbirhi laha yo sungula yi vaka yi hoxekile, leyi landzelaka yi va yi ri leyi faneleke, koreketa nhlamulo leyo sungula u tshika leyi yi nga ta yi landzela.
- Loko tinhlamulo ti nga nomboriwangi himfanelo, koreketa ku ya hi xiletelo xa makoreketelo.
- Loko xihoxo xa mapeletelo xi ri na nkucetelo eka nhlamuselo ya nhlamulo, xi hoxise. Loko xi nga kuceteli nhlamuselo, xi nyike nkutlunya.
- **SWIVUTISO SWA XITSALWANA**
 - Loko xitsalwana xi komile ku tlula ntsengo lowu languteriweke wa marito, u nga xupuli mukamberiwa hikuva u ta va a tixupurile eka timaraka ta xivumbeko. Loko xi lehile ku tlula mpimo, koreketa ku ya hi vuswikoti bya mukamberiwa kutani u kanela na vakoreketinkulu. **Tirhisa tirhubiriki ta makambeelo eka XITANDZHAKU XA A na XITANDZHAKU XA B ku kambela switsalwana swa vakamberiwa.**
- **SWIVUTISO SWA XIMBANGU**
 - Loko mukamberiwa a nga tirhisangi mimfungho yo tshaha, a nga xupuriwi.
 - Eka swivutiso leswi lavaka MAVONELO NA MATITWELO a ku na timaraka leti nyikiwaka eka tinhlamulo ta INA/E-E kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.
 - Tinhlamulo ta HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA YA NTIYISO/MAVONELO a ti averiwi timaraka. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****TSIMA RA VUTLHOKOVETSERI – MJ Baloyi et al.****XIVUTISO XA 1: XITSALWANA****'XIFUKUZI' – MJ Baloyi****SWITSUNDZUXO**

- Tirhisa swikombiso leswi landzelaka tanihi swiletelo swo koreketa xivutiso lexi.
- Mahlamulelo ya nga hambana ku ya hi matwiselo ya mukamberiwa ya xitlhokovetselo.
- Tirhisa rhubiriki leyi nga eka papila ra 25 ku koreketa xivutiso lexi.

TINHLAMULO LETI LANGUTERIWEKE

Mutlhokovetseri u tirhisile ririmi hindlela ya vutshila ku humelerisa swiendlo swa munhu loyi a tivaka nkoka wa ku tirha hi matimba leswaku a ta kota ku humelela. Leswi swi tikomba hindlela leyi mutlhokovetseri a andlaleke hungu ra yena hayona.

- Mutlhokovetseri eka ntila wa 2 lowu nge: 'Leyi a hi misava ya vo ka' *tinkokola*' u tirhisile xivulavulelo 'ku kala *tinkokola*' lexi hlamuselaka ku loloha, ku tiyisisa leswaku lava vo loloha/tsandzekaka ku tinyiketela ku tirha a va amukeleki eka misava leyi.
- Eka ntila wa 11 lowu nge: 'Xifukuzi na vurhongo i ximanga na kondlo' mutlhokovetseri u tirhisile xigego na mafambakun'we (kholokhexini) leswi humelerisaka hungu ra leswaku munhu loyi a tirhaka hi matimba, a nga rhandziki ku etlela, u venga vurhongo ku fana na leswi ximanga xi vengisaka kondlo xiswona.
- Ntila wa 15 wu ri: 'Xifukuzi xi swi tiva kahle leswaku leswinene swi fukuzeriwa bya mfukuzani emirini'. Mutlhokovetseri u tirhisile xifananiso/xihlambanyiso/xipimaniso ku fananisa maendlelo ya vuvabyi bya mfukuzana lebyi hlaselaka miri wa munhu byi nga yimi na munhu loyi a tirhaka hi matimba a nga wisi leswaku a ta humelela evuton'wini.
- Vugingiriki na vutshembeki bya vanhu lava dyaka leswi va swi tirheleke byi kombisiwa hi ntila wa 17 lowu nge: 'Xifukuzi xi dya swa nyuku wa mombo wa xona hi vutshembeki'. Eka ntila lowu mutlhokovetseri u tirhisile xivulavulelo 'ku dya swa nyuku wa mombo wa wena' ku kombisa leswaku munhu loyi a tirhaka hi matimba wa vuyeriwa hi leswi a swi tirheleke.
- Ntila wa 18 eka ndzimana yo hetelela lowu nge: 'Xifukuzi a xi fani ni timpfuvu leti nga rimangiki ehlalukweni', mutlhokovetseri u tirhisile xivuriso ku hlamusela leswaku munhu loyi a tirhaka hi matimba a nga rhandzi ku dya leswi a nga swi tirhelangiki.

Matirhiselo ya mutlhokovetseri ya ririmi hindlela ya vutshila eka xitlhokovetselo lexi ya humelerisa vuswikoti bya yena byo kombisa swiendlo swa munhu loyi a tivaka nkoka wa ku tirha hi matimba leswaku a ta humelela.

MAAVELO YA TIMARAKA:**V = 06****X&R = 04**

(LEMUKA: TIRHISA RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 25 KU HLAHLUVA XITSALWANA XA MUKAMBERIWA. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[10]

XIVUTISO XA 2: XIMBANGU**'NKUWA' – MA Khosa**

- 2.1 Xitlhokovetselo lexi xi humelerisa xifaniso xa nkuwa lowu yimelaka dyondzo leyi swi tikaka ku yi fikelela/kuma, yi lavaka leswaku munhu a tiyisela swinene ku tika ka yona no tinyiketela leswaku a ta kota ku humelela.√√ (2)
- 2.2 'Ku kuma swona i ku juluka nyuku.'/Ntila wa 21.√ (1)
- 2.3 naveta./B.√ (1)
- 2.4 Ku 'gudlagudla' hiloko nchumu wu nga tiyangi/wu tsekatseka/ninginika/rhurhumela/hlekahleka.√ Mutlhokovetseri u ri tirhisile ku hlamusela leswaku vanhu va chava ku dyondza hikwalaho ka leswi swi tikaka.√√ (3)
- 2.5 Leswaku ku dyondza swa tika.√ (1)
- 2.6 Ndzi titwa ndzi tsakile swinene√ hikuva swi ta endla ndzi tiyisela etidyondzweni ta mina hambi ndzi tikeriwa hi ku tiva leswaku ndzi ta tiphina loko ndzi humelerile.√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) [10]

XIVUTISO XA 3: XIMBANGU**'VAMANANA VA AFRIKA-DZONGA' – ME Mhinga**

- 3.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi ntshuxeko lowu vamanana va Afrika-Dzonga va wu kumeke hikwalaho ka xidemokirasi, laha va kotaka ku tiyimela va titirhela, ku tivulavulela na ku kuma switulu swa vurhangeri leswi a swi nga humeleli hi minkarhi ya xihlawuhlawu.√√ (2)
- 3.2 'Vavanuna a va tlangela ehenhla ka hina va tiololela eka hina.'/Ntila wa 58.√
- NA**
- 'Loko o tokolo, a a ta bomodziwa a pfimba nomo lowu!'/Ntila wa 23.√ (1)
- 3.3 yingiseriwi./A.√ (1)
- 3.4 'Swivondlwana' i vana va swinyenyana.√ Mutlhokovetseri u ri tirhisile ku hlamusela leswaku sweswi vavasati na vona va pfuka va ya tirhela vana va vona ku fana na vavanuna.√√ (3)
- 3.5 Leswaku a swi nga olovi ku va vavasati va kuma switulu swa vurhangeri emintirhweni hi minkarhi ya xihlawuhlawu.√ (1)
- 3.6 A a tsakile√ hikuva u ndhundhuzela ntshuxeko lowu endlaka leswaku vamanana va kota ku tiyimela, leswi a swi nga humeleli hi minkarhi ya xihlawuhlawu.√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) [10]

XIVUTISO XA 4: XIMBANGU**'U NGA DUNGI XIHLOVO' – NW Phakula**

- 4.1 Hungunkulu ra xitlhokovetselo lexi i ra wanuna loyi a tshikeke nsati a tlhela a famba a n'wi vulavula ku biha a rivala leswaku a nga ha lava ku pfuniwa hi yena siku rin'wana. Wanuna loyi u tsundzuxiwa ku tshika maendlelo lawa yo biha no tlhela a rhandza nsati wa yena loyi a tihlawuleleke yena hi ku n'wi rhandza.√√ (2)
- 4.2 'Nsati loyi a nga yena a mi humeseke elawini ra tinghwendza.'/Ntila wa 7.√ (1)
- 4.3 lovile./C.√ (1)
- 4.4 Ku 'peperha' i ku tirhisa rihlelo ku hambanisa leswi nga laviwiki na leswi laviwaka, ku fana na loko ku hambanisiwa vudyangwana na mavele.√ EKa xitlhokovetselo mutlhokovetseri u ri tirhisile ku vula ku humesela timhaka ta vona leti a ti ri xihundla erivaleni.√√ (3)
- 4.5 Leswaku khale wanuna loyi a a tinyungubyisa no rhandza nsati loyi swinene.√ (1)
- 4.6 A ndzi ta tlhelela eka nsati wa mina ndzi ya tisola ndzi tlhela ndzi kombela leswaku hi tlhela hi hanya swin'we hi kurisa vana va hina hi rirhandzu.√√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) [10]

XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO**NTLHUVUTSO WA VUTOMI – MD Ndove****XIVUTISO XA 5: XIMBANGU****'NDZI TSHIKENI MINA!' – MD Ndove**

- 5.1 Mutlhokovetseri u byela vahlayi hi wanhwana loyi a a cincacinca vavanuna, loko vanhu va n'wi tshinya a a nga yingisi kambe a a va rhuketela. Sweswi se wa vabya swinene laha swi nga tshembisiki na leswaku u ta hanya.√√ (2)
- 5.2 'Leswi a ri manga-yo-bola-maonha-totala- enon'weni wakwe ke?'/Ntila wa 6.√

NA

- 'Leswi a nga chavi ku teka mpfundze a chela munhu enhlokweni yakwe ke?'/Ntila wa 7.√ (1)
- 5.3 rhandza./B.√ (1)
- 5.4 Rito 'nghwazi' ri vula munhu loyi a nga hlula.√ Eka xitlhokovetselo lexi u ri tirhisile ku kombisa leswaku a ku na munhu loyi a nga tiphinaka ku tlula van'wana hilaha ku nga heriki.√√ (3)
- 5.5 Leswaku nhwana loyi u ta lova, a nga ka a nga hanyi.√ (1)
- 5.6 A ma amukeleki hikuva munhu hambi a lo dyoha njhani loko a ri ku vavisekeni u fanela ku tweriwa vusiwana, ku nga ri ku gandzeriwa/sapateriwa.√√ (2)
- (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) [10]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA**NOVHELE****XIVUTISO XA 6: XITSALWANA****MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

Mavulavulelo lama nge: 'Tshemba munhu mi langutanile hikuva loko mi hambanile a nga swi kota ku cinca a endla leswi a mi nga twananangi swona', ma tiyisisiwa hi leswi endliweke hi Brooks ehenhla ka Johnson Hlongwane.

- Hlongwane a a tirha tanihi xandla xa Brooks loyi a a ri dayirekitara efemeni ya PPE laha lavambirhi a va tshembanile swinene kufika laha Hlongwane a a kota ku lawula Brooks ku ya hileswi a lava xiyimo xi va xiswona.
- Loko ku pfuleka xivandla xa vuhlanganisinkulu efemeni ya PPE lexi a xi fanele xi kumiwa hi Ephraim Chavalala loyi a a ri muhlanganisi, Hlongwane u hlambanyile eka Mukhari leswaku a nge tlakusiwi, swi nga antswa ku landziwa munghana wa yena Mathebula loyi a a tirha eka phephahungu ra *The Summit* tanihi *Advertising Manager*.
- Leswi swi endlile leswaku Hlongwane a kucetela Brooks leswaku a nga pfumeli ku va Chavalala a ya yimela feme eEurope hikuva u na marhengwe naswona u komile, loyi a faneleke ku ya yimela feme i munghana wa yena George Mathebula; kutani Brooks na Hlongwane va twanana leswaku Mathebula u ta sungula ntirho hi Musumbhunuku.
- Loko Mathebula a fika Brooks u vurile leswaku a nga fanelangi ku sungula ku tirha ku fanele ku yimeriwa Hlongwane a vuya entirhweni, laha loko Hlongwane a vuyile a kuma leswaku Mathebula a nga sungulangi ku tirha a nga vhela a tlakula riqingho a fonela Brooks a kombela ku vulavula na yena.
- Brooks u fikile a vula leswaku Mathebula a nge thoriwi Bodo ya vaDayirekitara yi nga swi tivi. U yile emahlweni a vula leswaku yena a nga vulangi leswaku Mathebula a ta entirhweni kambe u vurile leswaku a ta eka inthavhiyu. Leswi swi karhatile Hlongwane na ku n'wi hlamarisa hikuva a a tiva yena na Brooks va tshembisanile no pfumelelana leswaku Mathebula a ta sungula ku tirha hi Musumbhunuku.
- Ku va Brooks a arisile Mathebula loyi se a a tshikile ntirho wa yena ku sungula ku tirha swi n'wi hlundzukisile swinene, laha a byeleke Hlongwane ku va a vona leswaku ntirho wa wu kuma handle ka swona ku ta fiwa.
- Loko Hlongwane a ringeta ku tiyisisa leswaku Chavalala a nga yi eEurope hikuva u na mhaka ya vukhamba bya cheke Brooks u n'wi hundzuckerile a vula leswaku yena na Bodo a va tirhi hi mavarivari. Leswi swi n'wi hlamarisile swinene.

Hinkwaswo leswi boxiweke laha henhla swi tiyisisa mavulavulelo lama nge: 'Tshemba munhu mi langutanile', leswi hlamuselaka leswaku u nga tshembi munhu hikuva loko mi hambanile a nga swi kota ku cinca a endla leswi a mi nga twananangi swona.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: TIRHISA RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26 KU HLAHLUVA XITSALWANA XA MUKAMBERIWA. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 7: XIMBANGU**MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

- 7.1 eEurope.√ A a ya enhlengetanini ya van'wamabindzu va misava./A a ya enhlengetanini ya van'wamabindzu.√ (2)
- 7.2 Hileswi Hlongwane a nga ala ku n'wi landzela rona.√√ (2)
- 7.3 I ntlimbo wa le handle√ hikuva a a vangeriwa wona hi Hlongwane loyi a a n'wi venga hambileswi a a nga n'wi dyohelangi nchumu.√ (2)
- 7.4 Swi paluxa leswaku i munhu wo ka a nga ri na xikhomela.√√ (2)
- 7.5 Swi va lemukisa hi ku vuyeriwa loku munhu a vaka na kona loko a tirha hi matimba na ku tiyimisela entirhweni.√√ (2)
- 7.6 A ndzi ta tsaka/khomiwa hi tingana√ hikuva a swi ta va swi kombisa leswaku a nga ndzi vengi naswona a nga lavi ku ndzi ngenisa ekhombyeni.√ A ndzi ta kombela ku rivaleriwa eka yena ndzi tlhela ndzi cinca mahanyela ya mina ndzi n'wi khoma kahle.√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (3)
- 7.7 eKatlehang ka ntukulu wa yena Lunga Khuzwayo./eKatlehang./Ekaya ka Lunga.√ (1)
- 7.8 Hileswi a nga kuma Hlongwane a nga ambalangi loko a ya teka basikiti yo chela thyaka ehofisini kutani a lava ku ya n'wi byela swona.√√ (2)
- 7.9 A a ya kombela ku yimeriwa ekhoto hi ntukulu wa yena Lunga Khuzwayo loyi a a ri gqweta hikuva a a swi vona leswaku na yena u ta khomiwa hikuva xihundla se a xi humele erivaleni.√√ (2)
- 7.10 ambalangi./D.√ (1)
- 7.11 I Nsatimuni√ hikuva hi yena loyi a nga vona xiyimo lexi Hlongwane a a ri eka xona kutani a tivisa vatirhikulobye.√ (2)
- 7.12 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku loko u endlela un'wana nsele swi ta hetelela hi ku xanisa wena n'wini.√√ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 7.13 Xa khorwisa hikuva va kona vanhu lava loko va ri na swiphiqo va hetelelaka va hlanganile tinhloko.√√

KUMBE

A xi khorwisi hikuva va kona vanhu lava va hlanganaka na swiphiqo kambe va nga hlangani tinhloko kambe va amukela xiyimo lexi va langutaneke na xona.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(2)
[25]

XIVUTISO XA 8: XITSALWANA**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

Xivuriso lexi nge: 'Ndzilo wu tswala nkuma' lexi hlamuselaka leswaku mintirho ya tatana yi kanetiwa hi n'wana, xi paluxiwa swinene hi swiendlo swa Mufundhisi Tlhomandloti na vana va yena.

- Mufundhisi Tlhomandloti tanihi mufundhisi a a navela leswaku vana va yena havambirhi, Madambi na Nyiko va hanya tanihi yena, va endla leswinene ntsena, va nga endli swo huma endleleni leswi khomisaka tingana, hikwalaho a a tikarhatela ku va laya minkarhi hinkwayo.
- Ku tiyisisa leswaku ndyangu wa yena wu tshama wu ri xikombiso xa vunene Mufundhisi Tlhomandloti a a lawula ngopfu mahanyelo ya vana va yena kufikela laha a a ngenenelela na le ka swiendlo swa vona swa siku na siku.
- Madambi, n'wana wa yena wa mativula a a tlharihile swinene etibukwini kambe tata wa yena a vona swi nga enelangi hikuva a a ri na futa leri a ri n'wi khomisa tingana, hikwalaho a a tshamela ku n'wi holovela a vula leswaku u fanele ku tshama a basile hikuva vutlharhi byi fambisana na ku basa ka ndyangu wakwe.
- Nyiko yena a a tshamela ku holoveriwa hikokwalaho ka leswi a a nga tlharihangiki eka swa tidyondzo tanihileswi Mufundhisi Tlhomandloti a a lava leswaku ndyangu wa yena wu tshama wu ri rivoningo eka Vatsonga va ka vona. Leswi a swi nga ta humelela loko vana va yena va tsandzeka ku va emahlweni ka vana hinkwavo eka hinkwaswo.
- U ngenelerile na le ka rirhandzu ra n'wana wa yena Madambi na Soluka Maduna nhwana wa Muqhoza, hi ku ala leswaku a n'wi teka hikokwalaho ka leswi a a vona ku ri mhaka ya tingana ku va ndyangu wa yena wu thyakisiwa hi tinxaka timbe hikuva yena a a lava ku va xikombiso lexinene eka vatswari hinkwavo va Vatsonga.
- Leswi swi endlile leswaku Madambi a nga teki nsati naswona a hundzuka munwi lonkulu wa byalwa, leswi nga xikombiso xa leswaku leswi Mufundhisi Tlhomandloti a a swi endla swo sindzisa vana va yena ku hanya ku fana na yena a swi nga koteki hikuva munhu un'wana na un'wana u hanya vutomi bya yena.
- Mufundhisi Tlhomandloti a a tshamela ku hlohlotella Nyiko loyi a a hlawurile ku va mufundhisi hikokwalaho ka ku lava ku tsakisa tata wa yena leswaku a va mufundhisi na murisi lonene.
- Tanihileswi ku rhandza ka Mufundhisi Tlhomandloti a ku nga ri ka vana va yena, Nyiko u tsandzekile ku landzelela minkondzo ya tata wa yena ku va mufundhisi loyi a a pfumala xisandzu hikuva u rhandzanile na N'wa-Mdanisi, leswi koxeke leswaku a hluvuriwa nguvu ya vufundhisi kutani a tisunga hi ku nwa mhondzo a lova.
- Mufundhisi Tlhomandloti u hundzile emisaveni endzhaku ka rifu ra n'wana wa yena Nyiko hikokwalaho ka mbitsi ya ku vona leswaku ku navela ka yena ko lava ku hanyela vana va yena vutomi ematshan'weni yo va tshika va hanya ku rhandza ka vona a swi koteki.

Nkanelo lowu nga laha henhla wu tiyisisa swinene leswaku mintirho ya tatana hixitalo yi kanetiwa hi ya n'wana.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: TIRHISA RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26 KU HLAHLUVA XITSALWANA XA MUKAMBERIWA. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 9: XIMBANGU**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

- 9.1 Ekaya ka vaSoluka./Endyangwini wa ka Maduna eDube./Endyangwini wa ka Maduna.√ (1)
- 9.2 A vula leswaku munhu loyi a nweke byalwa a nga dyohi naswona hikwalaho ka sweswo u ta nghena ematilweni.√√ (2)
- 9.3 Madambi u tibohile ku a nge teki un'wana nhwana loko tata wa yena a n'wi arisile ku tekana na Soluka, leswi yelanaka na swiendlo swa Soluka swo tshama a nga tekiwi endzhaku ka loko Madambi a nga n'wi tekangi.√√ (2)
- 9.4 soxaliweka./B.√ (1)
- 9.5 U va lemukisa hi khombo leri va nga welaka eka rona loko va rhandza ku lawula vana va vona ku tlula mpimo.√√ (2)
- 9.6 Leswaku i munhu loyi a a kota ku rhandza munhu swi suka embilwini./ Leswaku i munhu loyi a tshembekeke.√√ (2)
- 9.7 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a teka nkarhi a ehleketa kahle a nga si teka xiboho√ hikuva ku va a teka xiboho a ri karhi a kanakana a swi nge vi na mbuyelo lowunene, swi nga va na switandzhaku swo biha.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (3)
- 9.8 I ya ku rhandzana ka yena na N'wa-Mdanisi loyi a a ri xirho xa kereke ya yena.√√ (2)
- 9.9 Xi endlile leswaku ku va na mafu mambirhi, ra Nyiko na ra tata wa yena, Mufundhisi Tlhomandloti.√√ (2)
- 9.10 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku swi na nkoka ku landzelela swiboho leswi nhlango wun'wana na wun'wana wu swi vekeke handle ko languta leswaku swi khumba mani.√√ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 9.11 I ntlimbo wa le handle√ hikuva u vangeriwile wona hi n'wana wa yena Nyiko loyi a tsandzekeke ku landzelela milawu ya kereke.√ (2)

KUMBE

- I ntlimbo wa le ndzeni√ hikuva u lo tivangela wona hi ku sindzisa leswaku vana va yena va hanya hi ku ya hi ku navela ka yena.√ (2)
- 9.12 A a hlamusela leswaku khwiri leri N'wa-Mdanisi a a ri na rona a ri kurile kufika laha a ri voniwa hi mani na mani.√√ (2)
- 9.13 Xi vile kahle hikuva huvo ya kereke yi fanele ku va yona leyi yimaka hi swiboho na milawu ya yona handle ko languta xiyimo xa munhu ku kombisa leswaku va tirha hi ntiyiso.√√ (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

XIVUTISO XA 10: XITSALWANA

XIMITANTSENGELE – IS Shabangu

Hixitalo munhu wo saseka nghohe mbilu ya yena yi nga va yi bihile. Leswi swi tiyisisiwa swinene hi swiendlo swa Florence ehenhla ka Godi, loyi a tshikeke/sukeleke ndyangu wa yena hi ku yengiwa hi ku saseka ka Mafloza, a nga swi tivi leswaku ku saseka ka yena ku funengetile vuxungu.

- Ntsengele Godfrey Kubayi a a ri na nsati wa yena Lindiwe na vana lava a va ri na xichavo na malwandla swinene, laha endyangwini wa vona a ku khuluka ntsako na rirhandzu.
- Ntsako wa vona wu kavanyetiwele hiloko Godi a kumile ntirho wa vumininjhere eka GDC eGiyani, laha a weleke endzingweni wo rhandzana na Florence Ndlovu, loyi a a tiviwa ngopfu hi vito ra Mafloza, hi ku yengiwa hi ku saseka.
- Godi u sungurile ku xanisa nsati wa yena Lindiwe na vana hi ku nyanyukisiwa hi rirhandzu rintshwa leri a a kombiwa rona hi xigangu xa yena Mafloza, laha a nga ala na ku yingisa nsati wa yena Lindiwe loko a ringeta ku n'wi komba swihoxo swa yena ku kondza Lindiwe a ya kombela Sambula malume wa Godi ku ta n'wi pfuna hi ku vulavurisana na yena ku ololoxa xiphiqo lexi, kambe Godi a ala ku twa.
- Godi u sukerile nsati na vana a ya tshama na Florence eka Siyandhani, laha a nga fika a n'wi akela na dyiyindlu dya manyunyu hikwalaho ka leswi a a nyikile Mafloza mbilu ya yena hinkwayo, pho a xisiwile a byeriwa leswaku ndzhwalo lowu Mafloza a wu rhwarile i wa yena kasi a wu ri wa Mandla Bamuza.
- Godi a a nga swi tivi leswaku entiyisweni Mafloza a a nga n'wi rhandzi, o lava ku hlayiseriwa n'wana loyi a a n'wi languterile.
- Vubihi bya Mafloza byi sungurile ku tikomba loko yena na Godi va hlongoriwile entirhweni eka GDC hi ku tsandzeka ku tikhoma na ku xixima ntirho, va rhangisa ta rirhandzu, laha a va hundzurile hofisi ya ntirho yi va kamara ra vona ra ku etlela.
- Rirhandzu ra Mafloza ri phyile bya mati, a sungula ku komba Godi mavala ya yena ya ntiyiso hi ku n'wi komba vubihi hinkwabyo bya yena lebyi a byi tumbetiwele hi ku saseka loku ku n'wi kokeke rinoko a kala a cukumeta ndyangu wa yena.
- Mafloza u sungurile ku xanisa Godi, a nga ha n'wi nyiki swakudya no n'wi hlayisa a nga ha n'wi hlayisi, laha a nga sungula na ku ngenisa vavanuna endlwini Godi a ri kona hi ku lava tithendara, laha loko Godi a vulavula, a a biwa a tlhela a rhuketeriwa swinene emahlweni ka vana a byeriwa leswaku a tlhelela eka nsati wa yena Lindiwe.
- Godi u twisiwile ku vava swinene siku leri a byeriweke emahlweni ka Mandla Bamuza leswaku Masesi a hi n'wana wa yena, i wa Mandla. Mahungu lawa ma endlile leswaku a titivala a ya tshama exibedhlele a ri hava na wo n'wi kamba hikuva Mafloza a ti nga n'wi tovi ta ku vabya ka Godi, eka yena vutomi byi lo tiyela emahlweni onge a ko vabya mbyana leyi nga hava n'wini.
- Godi u hetelerile a hlongoriwile hi xibalesa hi Vhelaphi a siya dyiyindlu ledyi a dyi akile, ku va mandlakulova.

Ku va Godi a tshikile nsati wa yena loyi a a n'wi rhandza no n'wi xixima hi ku yengiwa hi ku saseka ka Mafloza swi endlile leswaku a ya tihoxa eku xanisiweni lokukulu no dyisiwa mbitsi hi Mafloza wa yena wo saseka, leswi tiyisisaka swinene leswaku hixitalo munhu wo saseka nghohe mbilu ya yena yi nga va yi bihile.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15
X&R = 10

(LEMUKA: TIRHISA RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26 KU HLAHLUVA XITSALWANA XA MUKAMBERIWA. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 11: XIMBANGU

XIMITANTSENGELE – IS Shabangu

- 11.1 A swi ri eka Maluleke ekaya ka Mencisi./A swi ri ekaya ka vaLindiwe./A swi ri eka Maluleke.√ Wanuna loyi ku vulavuriwaka hi yena i Godi./Ntsengele./Godfrey Kubayi.√ (2)
- 11.2 Godi a a tshikile Lindiwe a n'wi siya na muti na vana a ya tshama na xigangu xa yena Mafloza eka Siyandhani.√√ (2)
- 11.3 Ma hundzukile ntiyiso hikuva Godi u vuyile a xanisiwa swinene hi Mafloza ku kondza a tlhelela eka Lindiwe a ya kombela rivalelo.√√ (2)
- 11.4 I ntlimbo wa le handle√ hikuva u vangeriwile wona hi Godi loyi a n'wi siyeke na muti a ya tshama na Mafloza.√ (2)
- 11.5 I Lindiwe√ hikuva hambiloko Godi a n'wi xanisile a tlhela a n'wi siya na vana u lo swi amukela.√/I Lindiwe√ hikuva naloko Godi a vuyile ekaya u lo n'wi amukela handle ko n'wi konanisa.√ (2)
- 11.6 I mhaka ya kahle hikuva swi endlile leswaku a tiya, a tirha hi matimba a tihluvukisa no dyondzisa vana va yena va kondza va humelela.√√

KUMBE

- A hi mhaka ya kahle hikuva vavasati vo tala va lovile evukatini hi ku sindzisiwa ku tiyisela mintlhontho na ntshikelelo wa swiyimo swo tika swa vukati.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 11.7 Swa ndzi vilerisa/vavisa swinene emoyeni.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)
- 11.8 I Vhelaphi,√ a a yile ebyalweni.√ (2)
- 11.9 A ku vangiwile hileswi Mafloza a a xavile movha wuntshwa a nga n'wi byelangi.√ (1)
- 11.10 ehleketa./D.√ (1)
- 11.11 Mafloza a a nga n'wi xiximi Godi naswona a a tshamela ku n'wi hlongola ekaya ka yena, leswi yelanaka na swiendlo swa Vhelaphi swo va a nga xiximi Godi no va a tshamela ku n'wi byela leswaku a muka ekaya ka yena.√√ (2)

- 11.12 U va lemukisa hi ku xanisiwa/khombo leri nga va welaka loko va sukela vasati va vona va tinghenisa eka timhaka ta vugangu.√√ (2)
- 11.13 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku a ndzi fanelangi ku tshika ndyangu wa mina hi ku nyanyuriwa hi xigangu.√√ (2)
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.)
- 11.14 A ndzi ta n'wi khoma kahle, ndzi n'wi hlayisa√ hikuva na yena u kombisile rirhandzu no ndzi hlayisa hi nkarhi lowu a ha tirha kahle.√ (2)
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)
- [25]**

MFUWO WA RIXAKA**XIVUTISO XA 12: NTSHEKETO, XIHUNGWANA XA MATIMU NA SWIKHOLWAKHOLWANA; NA XIPHATO XA NDHAVUKO (XITSALWANA)****RIVOMBA RA VUTSONGA – C Lambane na MT Mthombeni**

Ntiyiso wa leswaku matsalwa ya mfuwo wa rixaka ya dyondzisa na ku nyika vutivi byo karhi wu tihumelerisa eka ntsheketo wa 'Mantombi na xikoxa', xihungwana xa matimu na swikholwakholwana xa 'Matumbulukelo ya Vatsonga' na xiphato xa ndhavuko xa 'Shilungwa'.

- Eka ntsheketo wa 'Mantombi na xikoxa', Mantombi u yile eku khideni na vanhwanakulobye kutani loko va ri eku khideni nguvu ya yena yi nyamalala. Loko a vutisa vanghana va yena va vurile leswaku vona a va yi tivi kutani a famba hi nambu a yi lava. Loko a ri karhi a famba hi nambu u hlanganile na xikhegudyana xin'wana xa thyaka na swirhumbana a xi vutisa, kutani xi n'wi lerisa ku xi rhidimba hi ku xi lakatsela leswaku a ta kuma nguvu ya yena. Leswi a a lava nguvu ya yena, u tiyiserile a xi lakatsela. Leswi swi dyondzisa leswaku munhu u fanele ku tinyiketela ku sirhelela swilo swa yena swa nkoka. Swi tlhela swi nyika dyondzo ya leswaku ku titsongahata na ku tiyisela swa pfuna.
- Endzhaku ko lakatseriwa, xikhegudyana xi tekile Mantombi xi famba na yena ekaya ka xona xi fika xi n'wi nyika nguvu ya yena kambe se a yi sasekile ku tlula leswi a yi ri xiswona ekusunguleni, xi tlhela xi n'wi nyika na rihlelo leri a ri tele hi vusenga bya nsuku. Leswi swi dyondzisa leswaku ku tiyisela eka swiyimo swo tika swa vuyerisa.
- Loko a fika ekaya sesi wa yena u naverile nguvu leyi kutani a tihoxisa ya yena ematini a endlela ku famba hi nambu a yi lava leswaku a ta hlangana na xikhegudyana lexi nga pfuna Mantombi. Leswi swi nyika vutivi bya leswaku munhu wa mavondzo a nga endla na swilo swo ka swi nga fanelangi leswaku a ta kuma leswi nga na munhu un'wana.
- Loko a hlanganile na xikhegudyana xi n'wi lerisile ku xi lakatsela kambe a ala kutani xi n'wi byela leswaku a muka u ta fika ekaya a ambarile nguvu ya yena. Loko a fika ekaya a tikuma a ri na thyaka a tlhela a huma swirhumbana swo fana na swa xona. Leswi swi dyondzisa leswaku ku tsandzeka ku yingisela no landzelela swileriso swi na switandzhaku swo biha.
- Sesi wa Mantombi u tisorile ku va a vondzokerile makwavo no va a tsandzekile ku yingisela xikhegudyana; kutani thyaka leriya na swirhumbana swi suka a sala a basile ku fana na le kusunguleni. Leswi swi dyondzisa leswaku ku titsongahata na ku tisola swa pfuna.
- Xihungwana xa matimu na swikholwakholwana xa 'Matumbulukelo ya Vatsonga' xi vulavula hi leswi rixaka ra Vatsonga ri tumbulukiseke xiswona, laha ku khorwiwaka leswaku wanuna wo sungula, Mutsonga u balekile enhlangeni a huma eka tandza leri a ri tshikeriwele hi N'wari, ivi a tiseriwa nsati, kutani va tswala vana lava nga endla leswaku rixaka ra Vatsonga ri kula. Xihungwana lexi xi nyika vutivi bya leswi ku khorwiwaka swona mayelana na leswi rixaka ra Vatsonga ri nga tumbulukisa xiswona. Swi tlhela swi dyondzisa ku kota ku amukela vanhu van'wana ku fana na Mutsonga loyi a nga amukela rixaka leri fikeke endhawini leyi a a tshama eka yona kutani swi endla leswaku rixaka ra yena ri kula hi ku va vana va yena va tekanile na rixaka leri.

- Xiphato xa ndhavuko xa 'Shilungwa' xi phata Hosi Shilungwa Mhinga, xi kombisa Shilungwa a ri hosi ya vutlhari swinene leyi lweleke tiko na vanhu va yona hi ku vona leswaku miganga ya ndhawu ya ka vona yi kuma masipala wa yona swi ri karhi swi nga olovi, a tlhontlha swiyenge hinkwaswo swa vulawuri ku kondza a kuma leswi a a lava swona. Leswi swi dyondzisa leswaku murhangeri u fanele ku tiyisela ku kondza a kuma leswi a lavaka swona.

Hinkwaswo leswi andlariweke laha henhla swi tiyisisa swinene leswaku matsalwa ya mfuwo wa rixaka ya dyondzisa na ku nyika vutivi.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: TIRHISA RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26 KU HLAHLUVA XITSALWANA XA MUKAMBERIWA. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 13: NTSHEKETO (XIMBANGU)

'VHIMBHAMUKWAMA'

- 13.1 Namadyambu./Hi nkarhi wa maxuxu.√ Ku tsheketa vakokwana./Ku tsheketa vana lava loveriweke hi vatswari.√ (2)
- 13.2 Vanhwanyana lavakulu va n'wi kanganyisile va vula leswaku ntwanano wa vona a ku ri ku kha tintsengele ta magaga.√√ (2)
- 13.3 pyopyiwile./B.√ (1)
- 13.4 Ku koka rinoko ra vayingiseri./Ku endlela leswaku vatsheketeriwa va nga khomiwi hi vurhongo va etlela ntsheketo wu nga si hela./Ku nandzihisa ntsheketo./Ku wisisa mutsheketi./Ku pfuna mutsheketi leswaku a tsundzuka leswi a lavaka ku tsheketa hi swona.√ (Nhlamulo YIN'WE ntsena.) (1)
- 13.5 Va na timbilu to biha./A va na ntwelavusiwana.√√ (2)
- 13.6 Leswaku va nga cheli swilumi hikuva a swi ta n'wi dlaya, swi nga antswa va n'wi pfuna ku tshika mahanyelo ya yena, ku nga ri ku n'wi dlaya. (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

XIHUNGWAHUNGWANA XA MATIMU NA SWIKHOLWAKHOLWANA (XIMBANGU)

'BULOHO RA KHUJWANA'

- 13.7 Ra ka Muhlava.√ naswona hileswi ri nga laha vanhu va jikaka kona loko va ya eKhujwana.√ (2)
- 13.8 Wa leswaku va nga swi tshembi leswi a va byelaka swona.√√ (2)
- 13.9 A ndzi ta chava swinene./A ndzi ta hlamala swinene.√ (1)

XIPHATO XA XIVONGO (XIMBANGU)

- 13.10 I ra leswi va ka Valoyi va tiphatisaka xiswona na leswi va hanyisaka xiswona swo fana na ku yiva na ku tshinya hi ku ba.√√ (2)
- 13.11 Swipame.√ (1)
- 13.12 'Hi Vatendenya wa rigombo ku nga ri na xihoxo.'/Ntila wa 25.√ (1)
- 13.13 Va ka Valoyi va tinyungubyisa hi ku tswala vana votala.√√ (2)
- 13.14 Leswaku va tinyungubyisa hi xivongo xa vona na leswi va nga xiswona.√√ (2)
- 13.15 Ndzi nga vula leswaku a swi kahle hikuva va tibuma hi ku tekela van'wana swa vona leswi nga riki endlelo ra kahle.√√ (2)
- [25]**

XIYENGE XA C: NTLANGU**XIVUTISO XA 14: XITSALWANA****HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

Xivuriso lexi nge: 'Ku halata vulumbi bya nkwakwa hi kwakwa rin'we', lexi hlamuselaka leswaku u nga tshiki swo tala, u tsutsumela xin'we u yengiwa hi ku saseka ka xona kasi mundzuku u ta tilaya, xi tipaluxa swinene eka vutomi bya Matanato.

- Matanato a a ri na nsati wa yena N'wa-Xirhami na vana eka Xigalo. U tirhile eXilungwini kutani a va na khombo ro khomiwa a ya tshama ejele malembe yo hlaya. Leswi swi endlile leswaku nsati wa yena a tinghenisa eka ku nwa byalwa ku tlula mpimo a nga ha hlayisi na muti.
- Loko Matanato a ta va a humile ejele u tsandzekile ku amukela nsati wa yena kutani a kunguhata ku n'wi tshika, laha a rhandzaneke na Rhoda, wansati wa le madorobeni, loyi a a tshama na mana wa yena eSophia Town endyangwini lowu a wu vuriwa wa ka Chanki.
- Mavhavaza u ringetile ku tsundzuxa munghana wa yena Matanato ku tivonela eka vavasati va le Joni na leswaku a nga sukeli nsati loyi a nga mana wa vana va yena, loko a vona swihoxo swa antswa a teka nsati un'wana wa Muchangana kambe yena a ala no twa, a vula leswaku vavasati va Machangana a nga ha lavi no va vona hikuva a va pfuni nchumu, a va dyondzangi naswona a va hlambi.
- Vanghana va yena va n'wi sorile eka mavulavulelo lawa va n'wi tsundzuxa leswaku a nga landzuli vele ra Machangana, leri pfumalaka xihoxo kambe yena u sindzisile ku yisa rirhandzu ra yena na Rhoda loyi a a ri na vana va mune emahlweni, laha a a tiyimiserile ku va hlayisa tanihi vana va yena.
- Mavhavaza u ringetile ku n'wi khongotela leswaku a ringeta ku lulamisa timhaka ta vukati bya yena na N'wa-Xirhami kambe yena a ala, a vula leswaku yena na Rhoda va hetile, va ta tekana va tlhela va tshama eka vaRhoda laha va nga ta hakela rhente ya kamara.
- Siku rin'wana loko a fambile na Mavhavaza evukon'wanini bya yena eka Chanki, Mavhavaza u vutiserile hi xivongo xa ka Chanki kufika laha swi nga paluxeka leswaku Rhoda a a ri n'wana wa buti wa Matanato, Tshikani Muninginisi Chauke, loyi a nga te loko a xambila a ya eJoni a nga fika a kholwa a ticina na mavito a tivitana Livit Shakes Chanki.
- Matanato u vavisekile swinene loko a kuma xihundla xa vubihi lebyi a byi endleke byo rhandzana na n'wana wa buti wa yena, leswi endleke leswaku a rila swinene, a tisola kutani a tiboha ku ya lulamisa timhaka ta yena na N'wa-Xirhami a tlhela a pfumela ku teka nhlantswa ya N'wa-Xirhami.

Hinkwaswo leswi andlariweke laha henhla hi vutomi bya Matanato swi tiyisisa xivuriso lexi nge: 'Ku halata vulumbi bya nkwakwa hi kwakwa rin'we', lexi hlamuselaka leswaku u nga tshiki swo tala, u tsutsumela xin'we u yengiwa hi ku saseka ka xona, kasi mundzuku u ta tilaya. Kunene Matanato u tisorile ku va a tshikile nsati wa yena hi ku yengiwa hi Rhoda.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: TIRHISA RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26 KU HLAHLUVA XITSALWANA XA MUKAMBERIWA. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 15: XIMBANGU**HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

- 15.1 Eka Mayimayi√ naswona a swi nwa byalwa.√ (2)
- 15.2 Nsati wa yena N'wa-Xirhami a a tinyiketerile ngopfu ebyalweni a tlhela a nga ha hlayisi muti, leswi endleke leswaku Matanato a nga ha n'wi lavi.√√ (2)
- 15.3 Hinkwavo a va kombisa ku n'wi sola eka maendlelo ya yena yo nyenya vavasati va Machangana.√√ (2)
- 15.4 I Mavhavaza√ hikuva hi yena a sivelaka Matanato ku fikelela ku navela ka yena ko teka nsati wa le Joni a tshika vaMachangana va le makaya.√ (2)
- 15.5 Ya hundzukile ntiyiso hikuva Matanato u tlhelerile eka N'wa-Xirhami a tlhela a ya teka hlantswani ya yena endzhaku kaloko a kumile leswaku Rhoda i n'wana wa buti wa yena.√√ (2)
- 15.6 Ndzi nga vula leswaku a ya kahle hikuva mahanyelo ya munhu a ma yi hi ku i wa rixaka rihi.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)
- 15.7 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a cinca mahanyelo ya yena yo tshamela ku nwa byalwa, a hlayisa ndyangu wa yena.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 15.8 Xigangu xa yena Topisa/I Topisa√ na n'wana wa yena Tshikani/Tshikani.√ (2)
- 15.9 Hileswi Xihangalasi a lumiweke hi timbyana ti n'wi vavisa a kala a ya tsemiwa milenge hikwalaho ka ku va a yile emutini wa Mavhavaza a ya va pfuka.√√ (2)
- 15.10 rhandzanangi./B.√ (1)
- 15.11 Hileswi a a vondzokela Topisa tanihileswi a a hlayisekile eka Mavhavaza.√ (1)
- 15.12 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku ndzi fanele ku xixima mindyangu ya van'wana leswaku ndzi nga tinghenisi ekhombyeni.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 15.13 Mavhavaza a ku ri munhu wa rirhandzu no xixima nsati wa yena./Mavhavaza a a kota ku hanya na vanhu van'wana kahle.√√ (2)
- 15.14 A swi fanerile hikuva yena na Topisa a va ri na n'wana swin'we.√√

KUMBE

A swi nga fanelangi hikuva a a arile ndzhwalo wa Topisa.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(2)
[25]

XIVUTISO XA 16: XITSALWANA**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

Loko munhu a sungula a endla leswo biha eka van'wana swa n'wi tsakisa kambe loko se swi endliwa eka yena u twa ku vava ku tlula lava a sunguleke a va vavisa. Mhaka leyi yi seketeriwa hi leswi humeleleke evuton'wini bya Boneka eka tsalwa leri.

- Boneka a a kurisiwa hi kokwa wa yena N'wa-Mzamani evusiwanini laha a va pfumala swakudya na swiambalo. A a tshama a thyakile a tlhela a huma na tiphadi hikwalaho ka thyaka, laha N'wa-Vusika a n'wi tekeke a ya n'wi hlayisa, a n'wi xavela swiambalo a tlhela a n'wi khombisa.
- Endzhaku kaloko a khombisiwile, Xikweni nuna wa N'wa-Vusika u n'wi tekile a ya na yena eJoni, laha a nga fika a n'wi hundzula nsati wa yena wa vunharhu kutani ematshan'weni yo tshamisana kahle na N'wa-Vusika va hlayisana tanihileswi a n'wi humeseke evusiwanini, Boneka u hlohloterile Xikweni leswaku a hlongola vasati va yena, N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele.
- N'wa-Vusika u fambile a siya vana va yena Khegu na Khetani va sala va tshama na Boneka emutini wa tata wa vona tanihileswi se a ku ri yena nsati wa Xikweni, laha Boneka a saleke a va xanisa, a va tirhisa mintirho yo tika, a va tsona swakudya, a va hembela vunwa eka tata wa vona a tlhela a va kavanyeta na le ka tidyondzo ta vona kufikela laha Khetani a nga lan'wa a famba a ya lava ntirho.
- Khegu u sarile a xanisiwa swinene hi Boneka, laha a nga ringeta na ku n'wi dlaya hi ku n'wi chelela chefu enyameni naloko a kuma vukati a n'wi yela en'angeni a ya lava murhi wo n'wi onhisela.
- Loko Xikweni a humile phenceni hikwalaho ka ku dyuhala, Boneka u sungurile ku n'wi kholela a nga ha n'wi hlayisi naloko a vabya a nga n'wi ongoli ku ri hi ku a a yivile na mali ya yena a ya xava yindlu eBush.
- Loko Xikweni a lovile, Khetani u hlongorile Boneka na vana va yena a tlhela a hisa yindlu ya tata wa yena kutani va famba va ya tshama endlwini leyi a a yi xavile eBush, laha na kona a nga fika a kholela vaakelani va yena hikwalaho ka leswi a a tivona a ri na mali ku tlula vona.
- Ku fikile nkarhi laha a hlongoriweke hikwalaho ko pfumala mali yo hakela yindlu kutani loko a ya kombela ku pfuniwa eka vaakelani, va ala tanihileswi ku sunguleke yena a va kholela, laha a bohekeke ku famba a lavalava ndhawu yo tshama. U humelerile endlwini ya Khetani loyi se a a ri socha, loyi a a tshama na vamhani wa yena N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele xikan'we na makwavo Khegu loyi se a a ri muongori. Boneka u twile ku vava ngopfu loko va nga n'wi amukeli va n'wi hlongola bya mbyana, a rila swinene loko a tsundzuka leswaku hi yena loyi a nga rhang a va kholela.

Leswi kaneriweke laha henhla swi humelerisa ntiyiso wa leswaku loko munhu a sungula a endla leswo biha eka van'wana swa n'wi tsakisa kambe loko se swi endliwa eka yena u twa ku vava ku tlula lava a sunguleke a va vavisa.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: TIRHISA RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26 KU HLAHLUVA XITSALWANA XA MUKAMBERIWA. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 17: XIMBANGU**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

- 17.1 Ekaya ka N'wa-Mzamani ePfalanomo./Ekaya ka N'wa-Mzamani./ePfalanomo√
naswona a ku ri mixo.√ (2)
- 17.2 A ya kombela nhwanyana wo ya n'wi salela na n'wana loko yena a ya eku
rimeni.√√ (2)
- 17.3 Saleleni./A.√ (1)
- 17.4 Xikweni u n'wi hlongorile hi banga emutini wa yena a nga ri na nandzu.√ (1)
- 17.5 Leswaku i munhu wo rhandza ku pfuna maxaka.√√ (2)
- 17.6 Hileswi N'wa-Vusika a hlayiseke Boneka a n'wi humesa evusiwanini kambe yena
a n'wi hundzukela, a n'wi tekela nuna a tlhela a sala a xanisa vana va yena.√√ (2)
- 17.7 Swa humelela hikuva va kona vanhu lava pfumalaka swakudya va kala va ya
handza emataleni kumbe eka swichelathyaka leswaku va kuma swodya.
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama
twisisekaka.) (2)
- 17.8 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a ya kombela ku pfuniwa emaxakeni.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)
- 17.9 Hileswi Xikweni a a swi vula leswaku u twe mahungundlela ya leswaku a va ha
tshami ekaya va tshama ematendeni.√√ (2)
- 17.10 A a vuyile nimixo wa siku rolero√ naswona a a vuyile hi thekisi.√ (2)
- 17.11 Loko a vulavula na N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele a a va karihela kambe loko a
vulavula na Boneka a a vulavula kahle hindlela ya rirhandzu.√√ (2)
- 17.12 Xikweni a a yengiwile hi Boneka leswaku a ya va hlongola leswaku ku ta sala
yena ntsena a ri nsati wakwe.√√ (2)
- 17.13 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile
leswaku a ndzi fanelangi ku tshika munhu a tshama na nuna wa mina loko ndzi
nga ri kusuhi hambu a ri xaka ra mina hikuva a nga ndzi onhela vukati.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 17.14 A ndzi ta khunguvanyeka swinene√ naswona a ndzi ta famba na mana wa
mina.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

XIVUTISO XA 18: XITSALWANA**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: 'I MHANGU KU TILAVELA'**

Xivuriso lexi nge: 'Mhunti a yi tluli kambirhi rigoda, ravumbirhi yi tlula na rona' xi hlamusela leswaku munhu a nga poni kambirhi etimhakeni, ravumbirhi ti ta n'wi kuma. Xivuriso lexi xi vile ntiyiso eka leswi humeleleke Bayizani eka ntlangu lowu.

- Bayizani a a ri na ndyangu laha a tshama na nsati wa yena Valerie na vana va vona. Ndyangu wa vona a wu katekile hikuva a a tirha kahle tanihileswi a a ri nhloko ya xikolo.
- Endzhaku ka nkarhi u tlhelerile eka mukhuva wa yena lowu a wu tshikile wo dzumba exipotini xa Betty laha a nga tlhela a hlangana na Ella xigangu xa yena xa khale, laha Ella a yengeke Bayizani hi marito yo tsokombela ya rirhandzu. Loko Bayizani a ringeta ku n'wi papalata, Ella a a n'wi landzelela a vula leswaku u ta kala a n'wi phasa, a tlhela a vula leswaku u ta lwa hi matimba leswaku va nga ha tlheli va hambana nakambe.
- Bayizani u phasiwile bya xinyenyana hi marito yo tsokombela kufika laha a a nga ha xiximi muti wa yena, leswi endleke leswaku a tshama ku hela ka vhiki hinkwako a nga muki, a ya muka hi Musumbhunuku namixo. U fikile a xisa nsati a vula leswaku movha a wu lave ku n'wi vangela khombo, u vile na nkateko wo kota ku wu lawula kambe wu kumekile wu poncile mavhilwa mambirhi. U tlhele a hamba a vula leswaku u etlerile emovheni na leswaku riqingho ra yena a ri timekile.
- Nsati wa yena Valerie u twerile nuna mbilu ku vava, a nga swi tivi leswaku leswi a a byeriwa swona a ku ri vunwa na rhengu leri a ri lukiwele ku xisa yena hi xigangu xa Bayizani, yena Ella.
- Bayizani u yile emahlweni na mintirho ya yena yo titsakisa, pho a twa ku ndhundhuzeriwa no tswontswiwa nkarhi na nkarhi loko va ri swin'we, laha va kaleke va kucetelana na leswaku Ella u fanele ku tshika ntirho exikolweni lexi a a tirha eka xona va ta tirha swin'we leswaku va ta tshama va vonana minkarhi hinkwayo.
- Loko va hlanganile a va pfa va vutisana loko rhengu leri tirhisiweke ku xisa Valerie ri fambe kahle, ku endliwa misavu hi swona.
- Bayizani u tlhele a xisa nsati a ku u vhakela buti wa yena James eka Ngobe kambe Valerie u va kumile va ha tshembisana tilo na misava kwale kaya ka Betty, laha Valerie a fikeke a hlundzuka swinene kutani a bukutela Ella a ala na ku xaveleriwa.
- Bayizani na Valerie va hambanile kutani khoto yi nyika Valerie movha, yindlu na nhundzu hinkwayo, yi tlhela yi koxa leswaku Bayizani a hlayisa vana, leswi endleke leswaku Ella a n'wi hlongola.
- Bayizani u ringetile ku ya kombela rivalelo eka Valerie kambe a ala kutani a sala a nga ha tivi leswaku u ta ya kwihi hikwalaho ka leswi na makwavo wa yena James a n'wi hlongoleke le ka Ngobe, a vula leswaku u ta n'wi fayela muti.
- Ntolovelovelo wa Bayizani wa ku hamba a xisa nsati loko a ya exigangwini xa yena wu hetelele wu n'wi ngenisile ekhombyeni leri a tsandzekeke ku huma eka rona.

Hinkwaswo leswi andlariweke laha henhla swi seketela swinene xivuriso lexi nge: 'Mhunti a yi tluli kambirhi rigoda, ravumbirhi yi tlula na rona' lexi hlamuselaka leswaku munhu a nga poni kambirhi etimhakeni, ravumbirhi ti ta n'wi kuma.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X \& R = 10$$

(LEMUKA: TIRHISA RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26 KU HLAHLUVA XITSALWANA XA MUKAMBERIWA. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 19: XIMBANGU**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: '... TI LE TILWENI!'**

- 19.1 Hi le yunivhesiti ya Ongoye endlwini leyi Magaza a a etlela ka yona.√ Loyi a vuriwa dabadaba i Chingisa.√ (2)
- 19.2 Magaza a a ri nuna wa Chinghisa./A va ri nuna na nsati.√ (1)
- 19.3 B.Admin./C.√ (1)
- 19.4 Magaza a nga ha n'wi rhandzi Chinghisa kasi Chinghisa a ha rhandza nuna wa yena swinene.√√ (2)
- 19.5 Ma kombisa ku va a ri wanuna wo tekela van'wana ehansi./Ma kombisa ku va a ri wanuna wo tiehleketelela yena ntsena.√√ (2)
- 19.6 Ya hundzukile xikhovolelo hikuva ntsako lowu a a tibyerile leswaku u ta va na wona a wa ha hetisekangi tanihileswi a nga va na xiphiko loko a kuma leswaku Nokuthula a nga kumi vana, leswi endleke leswaku a rhandzana no bihisa n'wana wa yena Lulu miri.√√ (2)
- 19.7 A ndzi ta vaviseka swinene emoyeni.√ A ndzi ta sindzisa n'wingi wa mina leswaku a tshama na mina hi ta kurisa vatukulu va mina swin'we.√ (2)

NTLANGU: 'YO, NDZI TIDLELE MINOO!'

- 19.8 A huma eMozambiki.√ A va fanele va endla timhaka ta masangu na yena.√ (2)
- 19.9 Misery u vonile ku saseka ka nhundzu ya le ndlwini na movha leswi Florence a swi boxeke leswaku u swi xavile handle ka xikweleti kutani a navela ku fana na yena.√√ (2)
- 19.10 Hileswi a a ri na makungu yo lava n'anga yo dlaya nuna wa yena Sunday leswaku na yena a ta fuma.√√ (2)
- 19.11 U va lemukisa hi khombo leri nga va welaka loko va lava ku tifumisa hindlela yo hoxeka.√√ (2)
- 19.12 I ntlimbo wa le ndzeni√ hikuva u lo tivangela wona hi ku lava mirhi yo dlaya nuna hi xikongomelo xo tifumisa kutani a hetelela a tidlayerile vana.√ (2)
- 19.13 Ya khorwisa, va tele vavasati lava dlayeke vanuna va vona, van'wana va ha tenga milandzu yo dlaya hi ku lava mali leyi vanuna va vona va nga na yona.√√ (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 19.14 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a tirivalela eka vubihi lebyi a byi endleke na leswaku a nga ha byi engeti./A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a tshika ku navela swa vanhu a enerisiwa hi leswi a nga na swona.√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)

[25]

XIVUTISO XA 20: XITSALWANA**VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele**

I ntiyiso leswaku hakanyingi loko munhu a nga hanyi hindlela yo lulama u humeleriwa hi leswo biha. Leswi swi seketeriwa swinene hi leswi humeleleke Fumani etsalweni leri.

- Fumani o va n'wana un'we eka vatswari va yena, Mufundhisi Gezani Munene na manana Talenta Munene. A a endleriwa swilo hinkwaswo leswinene hi vatswari va yena kambe a a nga byi voni vunene na rirhandzu ra vona.
- Ematshan'weni yo va n'wana lonene, Fumani a a hanya vutomi byo pfindluka byo dzaha timbangi no gangisa vanhwanyana exikolweni, a tshika ku tinyiketela eka tidyondzo ta yena, leswi a swi ta tsakisa vatswari va yena.
- Fumani u yile na mukwana exikolweni hi xikongomelo xo lava ku ya tlhava Jimmy loyi a a rhandzana na Xiluva leswaku yena a ta kota ku kuma Xiluva, laha a tshembiseke Xiluva leswaku u ta n'wi tlhava a vula leswaku u n'wi gegile hi nkarhi wa dyondzo ya Xinghezi. Xiluva u mangarile mhaka leyi eka nhloko ya xikolo kutani ku rhumiwa mudyondzisi Kanama ku ya lavisisa loko mhaka leyi vuriweke hi Xiluva yi ri ntiyiso, laha loko Fumani a sechiwa a nga kumeka na mukwana na mbangi exikhwameni xa yena.
- Fumani u yile emahlweni no twisa vatswari va yena ku vava hi ku va yivela mali yo ringana madzanantlhanu wa tirhandi leyi a yi nyikeke Xiluva ku ya hakela riendzodyondzo tanihi nyiko yo khensa ku va a n'wi rivalerile. U arile ku vula ntiyiso wa leswaku hi yena a yiveke mali hambiloko mana wa yena a n'wi xavelerile no vula leswaku a va nge n'wi dlayi loko a yi tekile.
- Fumani u arile ku famba na vatswari va yena empfuxelelweni eRustenburg, a hamba hi ku vula leswaku u lava ku sala a hlaya tibuku kasi a a lava ku sala a ngenisa Xiluva loyi se a a ri nhwana wa yena endlwini ya ka vona; khombo ra kona hileswi Xiluva a kumekeke a lovile namixo.
- Rifu ra Xiluva ekaya ka Mufundhisi Munene ri susile ndzhuti wa ndyangu wa vona lowu a a wu xiximeka swinene naswona mufundhisi na nsati va bohekile ku sukela mpfuxelelo va vuya hi xihatla ku ta langutana na ku khomiwa ka Fumani.
- Fumani u siyile vatswari va yena na xiphiqo xo langutana na vatswari va Xiluva loko yena a tekile goza ro tisunga a lova endzhaku ka rifu ra Xiluva.

Leswi kaneriweke laha henhla leswi humeleleke Fumani swi seketela swinene ntiyiso wa leswaku hakanyingi loko munhu a nga hanyi hindlela yo lulama u humeleriwa hi leswo biha.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: TIRHISA RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26 KU HLAHLUVA XITSALWANA XA MUKAMBERIWA. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 21: XIMBANGU**VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele**

- 21.1 EJoni./ESoweto./EOrlando West.✓ A ku ri ya riendzodyondzo ro ya vona yindlu ya sirha/mufi Nelson Mandela.✓ (2)
- 21.2 Xiluva u kumekile a lovile namixo ekaya ka vaFumani endzhaku kaloko Fumani a n'wi rhambile leswaku a n'wi vhakela.✓✓ (2)
- 21.3 Hileswi a tisungeke a hundza emisaveni endzhaku ka ku lova ka murhandziwa wa yena Xiluva.✓✓ (2)
- 21.4 I ntlimbo wa le ndzeni✓ hikuva u tivangerile wona hi ku rhamba Xiluva a ya etlela eka vona kutani Xiluva a kumeka a hundzile emisaveni.✓

KUMBE

I ntlimbo wa le ndzeni✓ hikuva u tivangerile wona hi ku va a nga yingiselangi switsundzuxo swa vatswari.✓

KUMBE

I ntlimbo wa le handle✓ hikuva u vangeriwile wona hi Jimmy/Dikeledi loyi a a n'wi sivela ku rhandzana na Xiluva hi ku olova.✓ (2)

- 21.5 U va lemukisa hi khombo/vubihi/switandzhaku leswi nga va humelelaka/welaka loko va xisa vatswari hi xikongomelo xo endla swo huma endleleni.✓✓ (2)
- 21.6 Swa ndzi tsakisa✓ hikuva swi kombisa kahle leswaku u navelela n'wana wa yena ku humelela etidyondzweni.✓ A ndzi ta sala ndzi hlaya tibuku hi ku tiyimisela, ndzi nga endli swo huma endleleni.✓

KUMBE

Swa ndzi tsakisa✓ hikuva a swi tikomba onge Fumani u tiyimiserile hi ntirho wa yena wa xikolo.✓ A ndzi ta sala ndzi hlaya tibuku hi ku tiyimisela, ndzi nga endli swo huma endleleni.✓
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (3)

- 21.7 Eka Hon'wana ekaya ka vaXiluva./Eka Hon'wana./Ekaya ka vaXiluva./Emutini wa Khatisa.✓ (1)
- 21.8 Havambirhi a va ri vana va ri voxe eka vatswari va vona./Hinkwavo a va hamba hi swa tibuku loko va lava ku vonana./Havambirhi a va tinghenisile eka timhaka ta vugangu./Havambirhi a va dyondza eDyondzekani eka Giredi ya 10A./Havambirhi va vuye va lova.✓✓ (2)
- 21.9 vutiwa./C.✓ (1)

- 21.10 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku a ndzi fanelangi ku xisa vatswari va mina ndzi ku ndzi ya ko karhi ku ri hi ku a ndzi yi kona.✓✓
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)

- 21.11 Eka Gezani Munene.✓ hikuva loko a yile empfuxelelweni eRusternburg a a nga koti ku vona leswi n'wana wa yena Fumani a a sala a swi endla swo huma endleleni, swo ngenisa nhwana emutini wa yena.✓

KUMBE

Eka Talenta Munene✓ hikuva loko a yile empfuxelelweni eRusternburg a a nga koti ku vona leswi n'wana wa yena Fumani a a sala a swi endla swo huma endleleni, swo ngenisa nhwana emutini wa yena.✓

KUMBE

Eka Khatisa Hon'wana✓ hikuva a a nga swi voni leswi n'wana wa yena Xiluva a a sala a swi endla loko yena a yile entirhweni, swo ngenisa vafana emutini wa yena.✓ (2)

- 21.12 Hileswi xiluva xi nga saseka swinene, xi rhandziwaka hi mani na mani. Leswi swi yelana na Xiluva loyi a a sasekile, leswi a swi endla leswaku Jimmy na Fumani va n'wi lwela.✓✓

KUMBE

Hileswi xiluva xi nga saseka kambe xi hatlaka xi vuna xi fa, leswi yelanaka na Xiluva loyi a a sasekile kambe a hundzeke emisaveni a ha ri ntsongo hikokwalaho ko tinghenisa eka swa vugangu.✓✓
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

- 21.13 U endlile kahle hikuva leswi swi kombisa leswaku a a swi navela hi mbilu ya yena hinkwayo leswaku a humelela, lero a a ta endla xin'wana na xin'wana xa kahle ku vona leswaku swa endleka.✓✓

KUMBE

A nga endlangi kahle hikuva u pfumerile handle ko kambisisa no tiyisisa leswaku hakunene leswi Xiluva a a swi vula a ku ri ntiyiso.✓✓
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25
NTSENGO WA TIMARAKA: 80

XITANDZHAKU XA A: XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA VUTLHOKOVETSERI [TIMARAKA TA 10]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
MAAVELO YA TIMARAKA	5–6	4	3	2	0–1
VUNDZENI -Nhlamuselo ya nhlokomhaka. -Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, nseketelo na matwisiselo ya xitshuriwa. TIMARAKA TA 6	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhontlha yo hambanahambana; lama seketeriweke hi ku hetiseka hi xitlhokovetselo. -Matwisiselo ya le henhla ya muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka kahle. -Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo lama twalaka ya nyikiwile, kambe ma nga ri hinkwawo lama seketeriweke himfanelo. -Matwisiselo ya muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka. -Tinhlamulo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ma seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo yo ringanela ya muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Nhlamuselo leyi nga enetisiki ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Nhlamuselo a yi fambelani na xitlhokovetselo. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.
XIVUMBeko NA RIRIMI	4	3	2	1	0–1
-Xivumbeko, nkhluluko na maandlalelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana. TIMARAKA TA 4	-Xivumbeko xa nkhaqato. -Mavonelo ma tumbuluxiwile no andlariwa himfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo. -Ntivoririmi lowu pfumalaka swihoxo, mapeletelo na mahikahatelo.	-Xivumbeko lexi faneleke na nkhlulukelano lowunene wa mavonelo. -Nkhlulukelano wa mavonelo wa landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo komba xivumbeko. -Xitsalwana xi pfumala xivumbeko lexinene xa miehleketo na nkhaqato. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitayili swi tala ku va leswi faneleke.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ma na nkhlulukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki.	-Xivumbeko xa xiyimo xa le hansi swinene. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili.

LEMUKA:

- Ku nga vi na ku hambana ko tlula swiyenge swimbirhi swa vuswikoti exikarhi ka maraka ya Vundzeni na ya Xivumbeko na Ririmi.
- Loko mukamberiwa a nga tsalangi vundzeni lebyi languteriweke, a tsarile xitsalwana xa vutitumbuluxeri ntsena, nyika 0 (tandza) eka Vundzeni, Xivumbeko na Ririmi.

XITANDZHAKU XA B: XIYENGE XA B NA C: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA MATSALWA - NOVHELE, MFUWO WA RIXAKA NA NTLANGU [TIMARAKA TA 25]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
<p>-Nhlamuselo ya nhlokomhaka.</p> <p>-Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, vumbhoni na matwisiselo ya xitshuriwa.</p> <p>TIMARAKA TA 15</p>	<p>Mahlamulelo yo hlawuleka: 14–15.</p> <p>Mahlamulelo ya xiyimo xa le henhla: 12–13.</p> <p>-Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti.</p> <p>-Mavonelo yo tlhontha yo hambanahambana; ma seketeriwa hi ku hetiseka hi xitshuriwa.</p> <p>-Matwisiselo ya xiyimo xa le henhla ya muxaka wa tsalwa na xitshuriwa.</p>	<p>-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka hindlela leyinene.</p> <p>-Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi.</p> <p>-Mavonelo lama twalaka ma nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lama seketeriweke hindlela leyi languteriweke.</p> <p>-Ku na vumbhoni bya ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.</p>	<p>-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka; kambe a hi swiyenge hinkwaswo leswi hlamuseriweke hi vuenti.</p> <p>-Tinhlamuselo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka.</p> <p>-Mavonelo man'wana ma seketeriweke, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka.</p> <p>-Matwisiselo ya le xikarhi ya muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.</p>	<p>-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka.</p> <p>-Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka.</p> <p>-Mavonelo matsongo ngopfu lama faneleke.</p> <p>-Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.</p>	<p>-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka.</p> <p>-Maringetelo yo tsana yo hlamula xivutiso.</p> <p>-Mavonelo a ma tshembisi.</p> <p>-Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.</p>
XIVUMBEKO NA RIRIMI	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
<p>Xivumbeko, nkhluluko lowunene na maandlalelo.</p> <p>Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana.</p> <p>TIMARAKA TA 10</p>	<p>-Xivumbeko xa nkhaqato</p> <p>-Manghenelo na mahetelelo yo hlawuleka.</p> <p>-Mavonelo ma tumbuluxiwile no andlariwa himfanelo.</p> <p>-Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo.</p>	<p>-Xivumbeko lexi faneleke na nkhlulukelano lowunene wa mavonelo.</p> <p>-Manghenelo, mahetelelo na tindzimana letin'wana swi na nkhlulukelano lowunene.</p> <p>-Nandzelelano lowunene wa mavonelo.</p> <p>-Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.</p>	<p>-Ku na vumbhoni byin'wana byo kombisa xivumbeko.</p> <p>-Ku na nandzelelano na nkhlulukelano kambe swi na swihoxo.</p> <p>-Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitaliyi swi tala ku va leswi faneleke.</p> <p>-Mavumbelo ya tindzimana hixitalo ma lulamile.</p>	<p>-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke.</p> <p>-Mavonelo a ma na nkhlulukelano lowu faneleke.</p> <p>-Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi.</p> <p>-Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki.</p> <p>-Mavumbelo ya tindzimana ma hoxekile.</p>	<p>-Mpfumaleko wa xivumbeko lexi kunguhatiweke wu kavanyeta nkhlulukelano wa mavonelo.</p> <p>-Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili swi endla leswaku xitsariwa lexi xi nga amukeleki.</p> <p>-Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki.</p> <p>-Mavumbelo yo hoxeka ya tindzimana.</p>
MAAVELO YA TIMARAKA	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4

LEMUKA:

- Ku nga vi na ku hambana ko tlula swiyenge swimbirhi swa vuswikoti exikarhi ka maraka ya Vundzeni na ya Xivumbeko na Ririmi.
- Loko mukamberiwa a nga tsalangi vundzeni lebyi languteriweke, a tsarile xitsalwana xa vutitumbuluxeri ntsena, nyika 0 (tandza) eka Vundzeni, Xivumbeko na Ririmi.